

здабыткі літаратуразнаўчай і крытычнай думкі

У КАНЦЫ 1964 года Кніжная палата БССР выпусціла ў свет даволі грунтоўны, памерам звыш дванаццаці друкаваных аркушаў бібліяграфічны даведнік Н. Б. Ватацы «Беларускае літаратуразнаўства і крытыка». Як зазначаецца ў прадмове, кніга ўлічвае працы беларускіх аўтараў па тэарэтычных праблемах літаратурнага працэсу, навуковыя даследаванні, у тым ліку рускіх і ўкраінскіх вучоных, аб гісторыі беларускай літаратуры і асобных пісьменніках, зборнікі крытычных артыкулаў, папулярныя кнігі і брашуры, успаміны, метадычныя і бібліяграфічныя дапаможнікі, аўтарфераты неапублікаваных дысертацый, работы пра сувязі нашай літаратуры з іншымі братнімі літаратурамі. Пры гэтым ва ўсіх выпадках маюцца на ўвазе толькі асобныя выданні за перыяд з 1945 па 1963 год.

Праўда, бібліяграф не дае звестак пра літаратуразнаўчыя працы з «Вучоных запісак», якія ў пасляваенныя гады выдаваліся ўсімі педінстытутамі рэспублікі і Белдзяржуніверсітэтам імя Ул. І. Леніна. Звычайна гэтыя выданні разглядаюцца як асобныя зборнікі. Таму і яны павінны былі ўлічвацца ў даведніку.

Наўрад ці мэтазгодна было абмяжоўваць храналагічныя рамкі даведніка пасляваеннымі гадамі. Бясспрэчна, гэта — самы плённы і багаты на колькасныя і якасныя здабыткі перыяд у развіцці беларускага літаратуразнаўства і крытыкі. І ўлік зробленага толькі за

гэтыя гады ўвогуле дае добрую магчымасць паказаць нашы дасягненні на крытычным фронце, той высокі даследчыцкі ўзровень, на якім сёння знаходзіцца літаратуразнаўчая навука ў Беларусі. Аднак гісторыя труднага, часам супярэчлівага станаўлення і развіцця беларускай крытычнай думкі была б больш поўная, наглядная і канкрэтная, калі б у даведніку быў ахоплены не толькі пасляваенны перыяд, але і ўсе пасляастрычніцкія гады. Гэта асабліва пажадана яшчэ і таму, што большасць крытычных работ 20-х—30-х гадоў сёння вядома нават не ўсім даследчыкам. І таму мы нярэдка падносім як адкрыцце тое, што для ўдумлівых людзей было аксіёмай яшчэ тры—чатыры дзесяцігоддзі таму назад.

Праўда, у прадмове-ўводзінах — кароткім бібліяграфічным аглядзе літаратуразнаўчых і крытычных выданняў з сярэдзіны XIX стагоддзя да нашых дзён — называюцца і асноўныя працы 20-х—30-х гадоў, на жаль, з істотнымі пропусамі. Тут, напрыклад, не ўпамінаюцца лекцыі Ц. Гартнага пра беларускую літаратуру, прачытаныя ў Маскве, не названа кніга «Літаратурная творчасць К. М. Міцкевіча (Якуба Коласа)». Яна таксама выйшла ў Маскве ў 1926 годзе і з'яўляецца першым асобным выданнем, якое прысвечана народнаму паэту. У гэтай кнізе змешчаны цікавыя артыкулы Ул. Дубоўкі, Ю. Бярозкі, праф. П. Растаргуева і іншых дзеячаў беларускай культуры.

У даведніку выданні размеркаваны па такіх тэматычных раздзелах, як тэорыя літаратуры (сюды ўключаны і важнейшыя працы класікаў марксізму-ленінізму), літаратура і фальклор, гісторыя

Н. Б. В а т а ц ы. Беларускае літаратуразнаўства і крытыка. Кніжная палата БССР, 1964.

літаратуры. Апошні раздзел мае два падраздзелы: беларуская літаратура і сувязі беларускай літаратуры з іншымі літаратурамі народаў СССР, а таксама з зарубежнымі літаратурамі. У падраздзеле «Беларуская літаратура» ў сваю чаргу вылучаюцца наступныя рубрыкі: агульныя агляды і зборнікі, даравальны літаратура, агляды па жанрах, тэматычныя агляды, дзіцячая літаратура, літаратура пра асобных пісьменнікаў.

Добра прадуманыя рубрыкі, падраздзелы і раздзелы, розныя дапаможныя паказальнікі — імяны паказальнік аўтараў і рэдактараў літаратуразнаўчых кніг і артыкулаў з асобных выданняў, алфавітны спіс назваў калектыўных зборнікаў, даведнік ананімных твораў, пералік газет і часопісаў, якія ў той ці іншай сувязі характарызуюцца ў занатаванай навукова-крытычнай літаратуры, вельмі памагаюць у карыстанні даведнікам.

Апісваючы навукова-крытычную літаратуру, аўтар у большасці выпадкаў грунтоўна і дэталёва раскрывае канкрэтны змест кнігі, калі ў ёй ёсць крытычная спрэчка — называе асоб, з якімі палемізуе даследчык. Паказваюцца таксама розныя выданні і пераклады некаторых літаратуразнаўчых прац, дзе нідзе робяцца неабходныя фактычныя ўдакладненні. Так, у анатацыі на кнігу М. Клімковіча «Літаратурна-крытычныя артыкулы», выдадзенаю ў 1962 годзе, Н. Б. Ватацы зазначае, што сюды па недагляду складальніка трапіў артыкул А. Кучара пра «Новую зямлю».

Як правіла, апісанне заканчваецца спісам рэцэнзій на анатаванае выданне. Аўтар называе рэцэнзіі, змешчаныя ў беларускіх, рускіх і ўкраінскіх газетах і часопісах, а ў асобных выпадках — і ў друку іншых братніх рэспублік. Увогуле, бібліяграфія рэцэнзій падабрана досыць старанна. Н. Б. Ватацы ўлічвае нават «дублі» — часта вельмі блізкія, ледзь не ідэнтычныя варыянты водгукаў аднаго і таго ж аўтара на пэўную кнігу, змешчаныя «паралельна» ў газеце і часопісе або ў рэспубліканскай і саюзнай прэсе. І ўсё ж ёсць у гэтай бібліяграфіі нямаля істотных пропусаў. Н. Б. Ватацы не называе ніводнай рэцэнзіі на працу М. Ларчанкі «Славянская супольнасць», прапускае большую частку або добрую палову водгукаў на кнігі Ф. Куляшова пра А. І. Купрына, «Кароткі літаратуразнаўчы слоўнік» А. Макарэвіча, «Шчодрое сэрца пісьменніка», некалькі рэцэнзій на зборнік артыкулаў С. Александровіча «Старонкі братняй дружбы», у тым ліку разгорнутую рэцэнзію М. Яроша, апублікаваную ў «Польмі». Не ўлічаны таксама калектыўнае пісьмо выкладчыкаў Магілёўскага педінстытута пра «Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры» (яно друкавала-

ся ў газеце «Звязда»), рэцэнзіі Р. Булацкага з той жа газеты на зборнік матэрыялаў пра Янку Купалу «Любімы паэт беларускага народа», А. Есакова з газеты «Літаратура і мастацтва» на кнігу М. Яроша «Міхась Чарот», П. Сонцава з часопіса «Народная асвета» на «Семінары» па творчасці М. Лынькова, складзены Ф. Куляшовым, крытычны разгляд кнігі А. Кучара «Аб мастацкай прозе», змешчаны ў часопісе «Вопросы литературы», і інш.

У некаторых выпадках недаравальныя прабелы ёсць нават сярод асобных выданняў. Тут чамусьці не названы зборнік «Роздум і слова» Я. Брыля, артыкулы П. Галавача з яго трохтомніка, брашура «Беларуская савецкая літаратура за 30 год» М. Лынькова, праца «Казка ў беларускай дзіцячай літаратуры» І. Разанава, кніжка «З далёкіх дарог» Л. Мірачыцкага, «Метадычныя распрадоўкі па літаратуранаму чытанню» Э. Чарвяковай, «Семінары» па творчасці Янкі Купалы, складзены выкладчыкамі Мінскага педінстытута імя А. М. Горкага, бібліяграфічны даведнік пра Якуба Коласа, выдадзены на беларускай мове ў 1952 годзе.

Матэрыялы пра Г. Скарыну і яго паслядоўнікаў ёсць у працах Я. І. Кацпржак «Гісторыя пісьменства і кнігі» (М., 1955), П. Беразава «Першадрукар Іван Фёдараў» (М., 1952), Л. Абецандарскі ў даследаванні «Беларусы ў Маскве ў XVII стагоддзі» (1957) характарызуе выдавецкую дзейнасць С. Полацкага.

Сатырычная камедыя К. Крапівы «Хто смеяцца апошнім» разглядаецца ў даследаванні В. Фралова «Аб савецкай камедыі» (М., 1954), паэзія М. Танка — у зборніку артыкулаў М. Бажана «Людзі, кнігі, даты» (Кіеў, 1962). Работы пра беларускую літаратуру ці асобных беларускіх пісьменнікаў змяшчаліся ў кнігах «Мастакі народу» (Адэса, 1961), «Сацыялістычны рэалізм у літаратурах народаў СССР» (М., 1962), «Пісьменнікі народаў СССР» (М., 1962), «У суровыя гады падполля» (1958), «Матэрыялы канферэнцыі маладых вучоных Акадэміі навук БССР» (1958), «Навука ў Беларускай ССР за 40 год» (1958). Усе гэтыя выданні таксама не ўказаны ў бібліяграфіі Н. Б. Ватацы.

Нельга не заўважыць, што часам у дапаможніку кнігі апісваюцца, па сутнасці, без уліку іх навуковай вартасці. І таму бывае так, што слабая праца анатуецца больш уважліва, чым грунтоўнае навуковае даследаванне. Скажам, анатуючы зборнік Г. Кісялёва «Сейбіты вечнага», складальнік абмяжоўваецца тым, што падае назвы артыкулаў, нічога не гавораць пра іх змест, хоць гэта адна з самых цікавых кніг беларускага літаратуразнаўства, праца, напісаная па невядомых раней архіўных матэрыялах. Затое з зайздроснай паслядоўнасцю паўта-

раецца залішне падрабязнае апісанне работ, якія спачатку друкаваліся асобнымі выданнямі, а пазней увайшлі ў новыя кнігі таго ж аўтара або публікаваліся на беларускай мове, а потым пад другім загаловам — на рускай.

Паўная «ўраўнілаўка», дакладней сказаць — няўвага да сапраўднай каштоўнасці тых ці іншых літаратуразнаўчых кніг, прыкметная і ў бібліяграфічным аглядзе. Тут аўтара бадай што больш цікавіць назва кнігі, чым яе рэальнае месца ў літаратурным працэсе. Таму і атрымліваецца, што ўсе манаграфічныя працы пра асобных пісьменнікаў, нават тыя, у якіх ставяцца важныя тэарэтычныя пытанні, не ўпамінаюцца, а кнігі С. Васілёнка, адмоўна ацэненыя буйнейшымі спецыялістамі, па сутнасці адзначаюцца як дасягненне літаратуразнаўчай навукі. «Вырашаючы праблему народнасці мастацкай літаратуры, — піша Н. В. Ватацы, — беларускія даследчыкі вывучаюць узаемасувязі вуснай народнай творчасці і літаратуры. З 1961 года выдадзена некалькі кніг на гэтую тэму (Ахрыменка П. «Беларуская літаратура і фальклор». Мінск, 1962; Васілёнок С. И. «Фольклор и литература Белоруссии эпохи феодализма». М., 1961; Грынчык М. «Максім Багдановіч і народная пэзія». Мінск, 1963)».

Крыху далей пад адной «шапкай», як кнігі, прысвечаныя развіццю беларускай пэзіі і праблемам майстэрства паэта, ідуць працы Р. Бярозкіна і Л. Залескай, хоць Р. Бярозкін сапраўды ўмее пісаць пра пэзію як мала хто ў Беларусі, а даследаванне Л. Залескай у свой час рэзка крытыкавалася менавіта за няўменне глыбока паказаць і агульны працэс развіцця нашай пэзіі і майстэрства кожнага паэта ў прыватнасці.

Перагортваеш старонку — і зноў тое ж самае: добрая кніжка Ул. Юрэвіча «Слова і вобраз» пастаўлена «на адну дошку» з зусім слабай работай Т. Сцяшкова «З назіранняў над мовай К. Крапівы». Я ўжо не кажу пра тое, што аўтар агляду з аднолькавым пафасам гаворыць пра інфармацыйна-апісальныя брашуры і грунтоўныя даследчыкія манаграфіі.

Слушна падкрэслівае Н. В. Ватацы значэнне XX і наступных з'ездаў КПСС для развіцця савецкага літаратуразнаўства, як і наогул для ўсяго нашага жыцця. Але яна вельмі прыблізна вызначае тыя новыя рысы і якасці, якія набыла ў пасляз'ездаўскі перыяд наша літаратуразнаўчая навука.

Нарэшце, апошняя заўвага. Дапаможнік не вельмі старанна вычытаны. Адсюль ідуць памылковыя сцверджанні накштальт таго, што другі том «Твораў» М. Багдановіча выйшаў у 1828 годзе (трэба — 1928), а кніга «Нарыс гісторыі беларускай савецкай літаратуры» — у

1964 (трэба — у 1954), скажэнні прозвішчаў і ініцыялаў аўтараў, а таксама назваў асобных твораў (Белякова замест Белахова, стар. 56; А. Герцовіч замест Я. Герцовіч, стар. 49; У. Кудраўцаў замест І. Кудраўцаў, стар. 60; Мікула Грымот замест Мікола Грымот, стар. 75; В. Бурсаў замест В. Бурносаў, стар. 93; Абрамовічус замест Абрамавічус, стар. 113; А. Лахуцкі замест А. Лахунці, стар. 115; «Фантамабіль прафесара Целякоўскага» замест «...Цылякоўскага», стар. 127; «Герой нацыі» замест «Герой нацыі», стар. 130, і інш.).

Напэўна, з гэтым жа звязаны разнабой у напісанні адных і тых жа слоў ці аднагэшных форм. Так, жаночыя прозвішчы з канчаткам «а» ў беларускім тэксте то змяняюцца, то не змяняюцца; у рускім тэксце прозвішчы некаторых пісьменнікаў у родным склоне часам падаюцца на ўкраінскі манер: «произведения Бровка, Глебка...»

На стар. 50 рэцэнзія Я. Казека, прысвечаная кнізе В. Івашына «Ля вытокаў сацыялістычнага рэалізму», аднесена да яго брашуры «Рэвалюцыя 1905—1907 гг. і развіццё беларускай літаратуры».

Праца Л. В. Семяноўскай «Міхась Лынькоў у школе» выпушчана не Дзяржаўным выдавецтвам БССР, як сцвярджае складальнік у анатацыі, а вучэбна-педагагічным выдавецтвам Міністэрства асветы.

Рэдактарам зборніка «Любімы паэт беларускага народа» з'яўляецца не толькі І. Грамовіч, як паказвае бібліяграф але і М. Калачынскі і Ул. Юрэвіч.

Дарэчы, складальнік увагоўле з рэдактарамі абыходзіцца задухавольна: у адных выпадках называе іх, у другіх, аналагічных — не. Тое ж трэба сказаць і пра «грыфы» выданняў. Яны то ўказваюцца, то не.

У парушэнне абранага прыняццю часам называюцца рэфэраты апублікаваных дысертацый, уступныя артыкулы да пісьменніцкіх кніг. У дапаможных паказальніках пераблытаны асобныя спыскі.

Нямала ў даведніку стылістычных пагрэшнасцей і прамых памылак, напрыклад, пропуская некаторыя слоў, недапасаваных словазлучэнняў і інш.

Пра ўсё гэта гаварыць сумна, але прыходзіцца, бо такія дробязі, збіраючыся адна да адной, таксама ўплываюць на аэпнку кнігі. Зрэшты, пры ўсіх дробных і не вельмі дробных пагрэшнасцях бібліяграфічны дапаможнік Н. В. Ватацы — кніжка карысная. Яна адрасавана да даследчыкаў, выкладчыкаў літаратуры, аспірантаў, студэнтаў-філолагаў і біблія-тэчных работнікаў. Можна спадзявацца, што яны сустрэнуць яе прыхільна, бо патрэба ў бібліяграфічных выданнях сёння вялікая.